

ФОРМУВАННЯ УМОВ ЗДІЙСНЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ РЕФОРМ В УКРАЇНІ

У статті викладено результати досліджень необхідності впровадження інноваційних процесів в національній економіці, враховуючи особливості розвитку національної інноваційної системи та світовий досвід інновацій.

The article expounds the research results of the necessity of inculcating innovation processes into the national economy, taking into consideration the peculiarities of the national innovation system and the experience of the world innovations.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, інноваційний розвиток, інноваційні реформи (перетворення), конкуренція.

Постановка проблеми. Останніми роками в Україні все частіше постає питання переходу економіки України на шлях інноваційних перетворень, за рахунок яких прогнозується можливість значного підвищення конкурентоспроможності національної економіки та її довгострокового зростання.

Актуальність дослідження питань проведення інноваційних реформ зростає в зв'язку з тим, що українська економіка прагне до гідного й органічного входження у світове співтовариство. Подолання відставання практично у всіх галузях і виробництвах припускає посилення інноваційного характеру підприємницької діяльності, формування особливої інноваційної сфери, та законодавчого її регулювання.

Разом з тим, розуміючи усю суспільно-економічну значимість даного питання, на сьогодні реальних фундаментальних кроків по впровадженню інноваційних реформ в державі не проводиться.

Аналіз досліджень та публікацій. В Україні питанням змісту, чинників формування та особливостей розвитку національної інноваційної системи (НІС) останнім часом присвячується велика кількість досліджень. Зокрема С. Покропивним наводиться аналіз сучасного інноваційного потенціалу та системи управління інноваціями на різних рівнях [3]. М. Петрина наводить визначення НІС та розглядає її структуру, особливості функціонування [4]. Л. Федуловою та М. Пашутою визначено роль НІС у інноваційному розвитку, проаналізовано окремі її компоненти, визначено стан державного регулювання інноваційних процесів, запропоновано заходи державної інноваційної політики як складової НІС [5]. Разом з тим, у вітчизняних та зарубіжних джерелах недостатньо розглянуто інноваційну діяльність в розвинених країнах в ракурсі її екстраполяції на національну інноваційну систему, враховуючи особливості вітчизняної економіки.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування необхідності інноваційних перетворень в Україні, враховуючи особливості розвитку національної інноваційної системи та світовий досвід інновацій.

Основні результати досліджень. В умовах трансформації економіки України науково-технічний прогрес, стрижнем якого є інноваційна діяльність, перетворюється на вирішальний фактор соціально-економічного розвитку і відіграє провідну роль у вирішенні економічних, екологічних, соціальних та культурних завдань. Проте, незважаючи на загально визнану думку про роль інноваційної діяльності в забезпеченні зростання випуску продукції та продуктивності праці, майже в усіх регіонах і галузях нашої країни, відстежується тенденція зниження інноваційного потенціалу. Найгіршим є те, що негативних змін зазнали базові підприємства промисловості.

Про незадовільний стан інноваційної діяльності свідчать такі її критерії [1]:

1) зменшення витрат на науку та науково-технічні виробництва, що погіршує матеріально-технічне забезпечення науки, призводить до старіння наукового устаткування та обладнання;

2) рівень експортателності та конкурентоспроможності товарів та послуг залишається низьким. Тенденцію скорочення має рівень експорту оновленої продукції (від 4% всього обсягу експорту), причому незначною є питома вага поставленої на експорт ліцензійної продукції, велика частка якої надходить в країни СНД і не знаходить достатнього попиту в країнах далекого зарубіжжя;

3) система сертифікації в Україні діє як засіб захисту споживача від неякісної продукції, але не забезпечує конкурентоспроможність товарів на світовому ринку, що свідчить про недостатній рівень якості;

4) знизився соціальний статус та престиж працівників інженерних професій, що позначилося на кількості молодих фахівців, які випускаються вищими технічними навчальними закладами, та якості їхньої підготовки, оскільки конкурсу на технічні спеціальності майже немає. До того ж велика кількість конкурентоспроможних робітників, які могли б ефективно працювати в інноваційній сфері України, виїжджають за кордон у пошуках кращої долі.

У період 2005-2007 рр. знизилася кількість працівників основної діяльності в наукових організаціях з 170,6 тис. до 155,5 тис. чол. Середній вік кандидатів наук сягнув позначки 52 роки, докторів – 62 роки [7].

Отже, інноваційна діяльність підприємств України в період реформування економіки зазнала негативних змін, які обумовлені впливом зовнішніх та внутрішніх факторів. До числа зовнішніх факторів слід віднести:

- економічні (системна криза в державі, інфляція, великі норми оподаткування, розрив економічних зв'язків, відсутність державного фінансування);

- політичні (нестабільність, несвочасність, а інколи і нездатність уряду проводити реформи й приймати відповідні нормативні акти);
- юридичні (недосконалість законодавчої бази, відсутність необхідних й дійових правових і нормативних актів стосовно регулювання інноваційної діяльності);
- науково-технічні (недосконалість науково-технічної політики держави, недостатність досвіду з питання купівлі-продажу ліцензій, несприятливий інноваційно-інвестиційний клімат, відсутність ефективної системи заохочення вітчизняного науковця та винахідника);
- соціальні (низький рівень життя, тенденція до зниження чисельності населення, відплив кадрів, старіння нації, зниження рівня кваліфікації через еміграцію фахівців до інших країн та перехід до більш перспективних сфер, що надають можливість вищого заробітку).

До внутрішніх факторів, які вплинули на інноваційну діяльність, слід віднести: скорочення показників зняття з виробництва застарілих видів техніки, введення в дію механізованих та автоматизованих ліній, недостатній обсяг проведених маркетингових досліджень, відсутність належного заохочення винахідника і раціоналізатора, низький рівень інноваційної культури тощо. Це – наслідок недосконалості та відсутності ефективної системи стимулювання інноваційної діяльності підприємства взагалі.

Необхідно зазначити, що в Україні законодавчо передбачені заходи по стимулюванню інноваційного розвитку. На сьогодні нормативна база представлена такими нормативними актами:

- Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 13 грудня 1991 року № 1977-XII;
- Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 № 40-IV;
- Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 16.01.2003 № 433-IV;
- Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» від 16.07.1999 № 991-XIV;
- Закон України «Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій» від 09.04.2004 № 1676-IV;
- Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11.07.2001 № 2623-III;
- Закон України «Про державні цільові програми» від 18.03.2004 № 1621-IV, та низка інших нормативно-правових актів.

Однак, дія окремих положень даних законів або призупинялась на певний період, або механізми регулювання та стимулювання інноваційної діяльності на практиці не є достатньо ефективними, крім того, не відзначається стабільністю державна політика щодо інноваційної інфраструктури (технопарків, технологічних інкубаторів), особливо в частині забезпечення їм передбачених законодавством пільг.

Для того, щоб максимально пришвидшити і підвищити ефективність впровадження інноваційних перетворень доцільно орієнтуватися на досвід розвинутих країн світу – США, ФРН, Японії, Китаю. Саме в цих країнах досягнуто досить високого насичення робочої сили вченими та спеціалістами (0,4-0,7% працюючих). І триває нарощування кількості вчених-дослідників, розробників нових технологічних систем і робототехніки. Одночасно, в цих країнах збільшуються витрати на науково-дослідницькі роботи (10-15% на рік), розширюються мережі наукових та інноваційних організацій, зростає рівень загальної освіти населення, його професійної підготовки [2].

Також у високорозвинених країнах ЄС, США, Японії, спостерігається швидке зростання міжнародного співробітництва у сфері науки та технологій суб'єктами всіх інституційних рівнів. Це зумовлено:

- глобалізацією інвестицій;
- швидкими темпами технологічного оновлення основних факторів виробництва, скорочення життєвих циклів продукції;
- інтернаціоналізацією системи підготовки та перепідготовки персоналу.

Сьогодні світовий ринок високих технологій складає приблизно 2 трильйона доларів, з яких доля США – 39%, Японії – 30%, Німеччини – 16%. Результатом інноваційної діяльності є інтелектуальний продукт, без якого неможливо створювати конкурентоздатну продукцію. Найважливішою економічною метою передових компаній є підтримання здатності до інноваційного розвитку та ефективного використання найновітніших технологій.

На світовому ринку наукоємної продукції чітко простежується тенденція посилення конкуренції. У зв'язку із цим, дедалі більша частка витрат підприємств переноситься зі сфери промислового виробництва до сфери досліджень і розробок нових технологій і виробів. Водночас, зростає значення правового захисту об'єктів інтелектуальної власності для забезпечення світогосподарських ринкових позицій. Інновації сьогодні – найбільш ефективний засіб технологічного розвитку підприємств, забезпечення сильних ринкових позицій, які ґрунтуються на суттєвих конкурентних перевагах, що дає змогу вийти зі стану економічної депресії [3].

Динаміка технологічного прогресу у високорозвинутих країнах просто вражає. Відбувається «виштовхування» одних поколінь техніки та технології іншими. Тому керівникам підприємств необхідно аналізувати можливий вплив загальносвітового науково-технічного середовища на створення і

впровадження технологічних новацій. При цьому велику увагу слід приділяти науковим винаходам чи відкриттям, які можуть революційно вплинути на подальше використання існуючих технологій, роблячи їх малоперспективними.

З іншого боку, пропонуючи ринку науково-технічні розробки (насамперед, це стосується наукомістких підприємств, які застосовують технології найвищого рівня, величезного інноваційного потенціалу -- комп'ютерні, лазерні, плазмові, біологічні), слід подбати про їх належний інформаційний та інженерний супровід. Дуже часто перспективні науково-технічні, в тому числі й вітчизняні розробки, не можуть знайти застосування через невідповідність ринку до їх сприйняття. Тому потрібно заздалегідь готувати ґрунт для успішного просування новинки на ринок, використовуючи для цього всі можливості -- від імідажевої інформації до участі у міжнародних виставках і презентаціях.

Ще однією проблемою залишається невідповідність між нагромадженим науково-технічним потенціалом і продуктивністю національної економіки, що більше ніж у 4 рази нижча, ніж у розвинутих країнах [4, с.35]. Саме цей показник найбільш повно характеризує рівень виробництва. Низький рівень продуктивності праці обумовлює низьку оплату праці, яка є ознакою антиінноваційної економіки.

Тобто переваги від провадження інноваційної діяльності у вітчизняній економіці важко переоцінити. Із недоліків можна визначити лише значну вартість розробок та ризик відсутності попиту на розробку після її завершення.

Однак, зазначені негативні фактори можна нівелювати, хоча б частково, за рахунок більш активної інвестиційної політики, впровадженням дієвого механізму пільг для підприємств-розробників, широка державна підтримка, створення венчурних підприємств для апробації розробок.

Висновки. Проведений аналіз стану вітчизняної інноваційної діяльності свідчить про недоступність механізмів реалізації інноваційного розвитку. Це зумовлює також низьку конкурентоспроможність національної економіки, високу енерго- та ресурсоемність, збільшує техногенне навантаження на природне середовище.

Крім того, інноваційний розвиток неможливий без узгодження інноваційної політики з іншими напрямками державної політики [6, с. 17-18], оскільки перша пов'язана із різними сферами економіко-політичного устрою держави, через що потрібна скоординованість для отримання належного ефекту.

Аналіз функціонування окремих видів економічної діяльності України свідчить, що до найбільш пріоритетних напрямків інвестиційно-інноваційної діяльності належать: ракетно-космічне виробництво; літакобудування; суднобудування; біотехнології; виробництво окремих видів озброєння і військової техніки.

Фактично підприємства та організації цих видів економічної діяльності завдяки своїй наукомісткості та високій технологічності вже є інноваційними лідерами України. А інновації стають щоразу перспективнішими, оскільки так забезпечується технологічне оновлення виробництва, підтримується і розвивається конкурентоспроможність. Тому, вважається за доцільне формувати основи інноваційних реформ саме починаючи з цих галузей, які можуть стати локомотивом вітчизняного інноваційного процесу та стимулювати інноваційне оновлення суміжних та допоміжних галузей.

Уникнення технологічної залежності України можливе лише шляхом відновлення активного науково-технічного розвитку через використання новаторської праці, що створює нові знання й нові технології, та підтримки підприємництва у промисловій сфері та відповідне законодавче забезпечення цього процесу.

Для України як держави з економікою, що трансформується, тільки інноваційна стратегія має визначити шлях соціально-економічних перетворень. Інноваційні механізми економічного розвитку мають використовувати наявний науково-технічний потенціал і базуватися на відповідній інфраструктурі. Основою інноваційного розвитку має бути створення фінансово-промислових груп, зокрема транснаціональних, а також холдингових компаній, науково-технічних центрів, технополісів і технопарків, лізингових фірм. У перспективі вони повинні стати стрижнем інноваційного процесу.

Перспективою ж для подальших розробок за матеріалами даної статті у зазначеному напрямі слугуватиме зменшення ступеня ризику щодо провадження інноваційних реформ в Україні. Безумовне врахування світового досвіду науково-дослідних робіт та дослідно-конструкторських розробок, але з обов'язковою екстраполяцією на вітчизняні особливості національної інноваційної системи, дозволить оптимізувати роботу по прийняттю стратегічних управлінських рішень з даного питання.

Література

1. Пічкур О. Особливості інноваційної діяльності на сучасному етапі // Інтелектуальна власність. - 2005. - № 1. - С. 34-39.
2. Гришин І.Я. Національна ідея тотальних інновацій та інформаційна технологія клієнт-сервер // Вісник УАДУ. - 2005. - № 2. - С. 205-208.
3. Покропивний С. Инновационный менеджмент в рыночной системе хозяйствования // Экономика Украины. - 2005. - № 2. - С. 34-38.
4. Петриш М. Базові умови створення інноваційної моделі розвитку економіки України // Економіка